

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Rozvoj a sociální změna

Kamila Tulisová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářská práce

Rozvoj a sociální změna

Kamila Tulisová

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Kobes, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především PhDr. Tomášovi Kobesovi, Ph.D. za jeho cenné rady a věcné připomínky.

Obsah

1. ÚVOD	1
2. DEFINICE ROZVOJE	3
3. ZAVÁDĚNÍ ROZVOJE.....	7
4. EKONOMIZACE ROZVOJE	9
5. REVIZE EKONOMICKÉHO ROZVOJE	13
6. SJEDNOCENÍ ROZVOJOVÝCH POKUSŮ	16
7. DŮSLEDKY ROZVOJOVÉHO PŮSOBENÍ	18
8. PO-ROZVOJOVÁ ÉRA.....	21
8.1. Development Dictionary	24
8.2. James Ferguson.....	25
8.3. Arturo Escobar	27
9. ANALÝZA VZÁJEMNÝCH PRVKŮ V DÍLECH PO- ROZVOJOVÝCH AUTORŮ	31
10. ZÁVĚR	34
11. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	38
12. RESUMÉ	42

1. ÚVOD

Tématem této práce je rozvoj a sociální změna. Toto téma jsem si vybrala, neboť rozvoj spolu se sociální změnou jsou v současné době hlavními hybateli změn, kterými společnost prochází. Rozvojová praxe, která je v různých oblastech světa aplikována přes více než padesát let, výrazně dopomohla k vlastnostem současné moderní společnosti. Dalo by se říci, že je přímo příčinou její stávající podoby, která je charakteristická neustálým zvyšováním životní úrovně, maximální industrializací, orientací na spotřebu. Všechny tyto aspekty jsou zároveň spojeny s minimálními ohledy na lokální, kulturní a historický kontext míst, která jsou pod záštitou rozvoje transformována.

Ve svých začátcích byla rozvojová idea chápána jako „spasitelský“ projekt, díky kterému se zajistí blahobyt na celé zemi. Byla podporována ze všech stran a spojována pouze se zářnou budoucností. V průběhu let, kdy byla rozvojová idea uváděna v praxi, se však začaly objevovat skutečnosti, které nutně pozměnily tuto „spasitelskou“ nálepku. Čím dál častěji se začala objevovat kritika této praxe [Escobar 1995; Stirrat 1993; Sachs 2010; Rahnema, Bawtree 1998]. Negativní důsledky, které s sebou tato praxe nesla, začaly svojí vahou převažovat nad těmi pozitivními. A právě na kritiky této praxe se zde budu zaměřovat.

Cílem této práce je představit rozvoj jako jeden z hlavních nástrojů sociální změny dvacátého století, která se však mnohdy minula účinkem. A poté na základě myšlenek tří významných autorů reflektujících dopady rozvojové praxe přiblížit principy post-rozvojové školy. Tito tři hlavní představitelé kritiky jsou důležití především proto, že od jejich děl se odvíjí hlavní argumenty kritik ostatních autorů (Pieterse 2000, Rapley 2004, Ziai 2007 a další).

Struktura této práce je členěna na sedm základních oddílů, kdy v prvním oddíle se budu zabývat podrobněji definicí a specifikací rozvoje. Ve druhé až páté části se budu věnovat postupnému zavádění rozvoje do praxe a jeho následných podob a proměn. V šesté části stručně shrnu

základní argumenty kritiky po-rozvojových teoretiků, do kterých spadají právě autoři, kterými se budu zabývat v posledních třech oddílech.

Prvním autorem, jehož dílo *The Development Dictionary. A Guide to Knowledge as Power* bude tvořit jedno z hlavních složek této práce, je Wolfgang Sachs, který jej vydal v roce 1992. V tomto sborníku příspěvků na téma rozvoj je rozebíráno především špatné uchopení rozvojové idey, a z toho pramenících negativních důsledků. Druhým základním autorem tematiky rozvoje je James Ferguson, který přispěl do této problematiky prací *The Anti-Politics Machine. "Development", Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho* v roce 1990. V té Ferguson nahlíží rozvoj jako zástěrku k dosahování skrytých cílů, jež vedou k posilování nadvlády mocných států v cílových oblastech. Mezi tři hlavní představitele dále patří Arturo Escobar, který se této problematice věnoval především ve svém díle *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*, které vydal v roce 1995. V této knize se zabývá praktikami a kroky, které vedly k tomu, že je dnes rozvoj nastaven jako diskurz.

V posledním oddíle práce budu porovnávat jejich názhledy a názory na rozvojovou problematiku. Tyto názhledy budu zpracovávat metodou kompilace, kdy se budu pokoušet pomocí aspektů z jednotlivých autorů a děl vyvodit podobnost, či zásadní odlišnosti v jejich přístupech.

2. DEFINICE ROZVOJE

Podle definice Cambridgeského sociologického slovníku je pojem rozvoj nedílnou součástí soupeřícího vztahu mezi Spojenými státy a Ruskem po druhé světové válce. Rozvoj je zde prezentován jako nástroj k zachování hegemonie během studené války [Turner 2006: 133]. Jako by se do té doby rozvoj vůbec v sociálních vědách neobjevoval a svého významu nabyl až se studenou válkou. Zároveň je tento pojem nedílně spojen s politikou, což samo konstituuje jeho význam.

Naopak podle Slovníku spisovné češtiny znamená slovo rozvoj rozmach a růst. Jako příkladné užití tohoto slova je definice doplněna o spojení „příznivý rozvoj obchodu, vědy, společnosti“ [Mejstřík 2006: 367]. Podle této definice bychom mohli vnímat rozvoj jako určitou změnu stavu, která má veskrze pozitivní nádech a je spojena s nějakou expanzí. Dalo by se říci, že nahlížení pojmu rozvoje jako něčeho pozitivního je již zakořeněno v samotném slově. Z toho pramení fakt, že v širokém povědomí lidí je rozvoj spojen s pozitivními ohlasy. Právě tato zažitá představa, že rozvoj je vždy změna k lepšímu, se dnes stává velkým problémem nejen v oblasti sociálních věd, které se pokoušejí nalézat různé perspektivy, kterými lze na rozvoj nahlížet v zájmu kritického hodnocení rozvoje. Neboť ne vždy je rozvoj nositelem pouze pozitivních změn. Už samotná charakteristika rozvoje jako pozitivní změny je problematická, neboť evokuje otázku po tom, kdo a jakými prostředky definuje, co je pozitivní změna a naopak, co není.

Tato otázka se však netýká pouze samotných činitelů, podílejících se na procesu rozvoje skrze rozvojové instituce, nýbrž se týká i samotné sociologie, která by v tomto zkoumání měla zastávat pozici nezaujatého soudce. Ale, jak Chambers uvádí ve stati *Ideas for Development: reflecting forwards*, problematika rozvoje je nutně hodnotící. Proto ani sociologie nemůže tuto problematiku nazírat úplně nezaujatě, jak si její zásady žádají [Chambers 2004: 12].

Navrátilová ve své práci uvádí, že myšlenka pokroku a rozvoje je úzce spjata přímo se vznikem a institucionalizací sociologie jako vědy. Říká, že již v pracích prvních sociologů, jakými byli například Maltus, Comte či Saint Simon, byly přítomné koncepty pokroku. Tyto koncepty pocházely z obav o zachování sociální soudržnosti, která by mohla být narušena revolucí. Těmto revolucím by se podle raných sociologů dalo zabránit mimo jiné zlepšením životních podmínek (což dnes nahlížíme jako samotný rozvoj) [Navrátilová 2009: 13-14]. Zároveň je zde třeba upozornit, že sociologie je od svých počátků spojená s projektem modernity, proto i její nástroje zkoumání jsou především nástroje přizpůsobené prostředí modernity. Pro prostory mimo euro-americký kontext, v kterých se modernita ještě úplně nezakořenila, jsou však tyto nástroje někdy značně problematické, neboť ne vždy umožňují svoje plné využití. A zároveň nedisponují plně přizpůsobenými analytickými prostředky pro zkoumané prostředí, v kterém není modernita plně rozvinuta [Wagner 1994: 185-193].

V návaznosti na Shentona, Cowena rozlišujeme dva náhledy rozvoje, kdy prvním způsobem jej můžeme nahlížet jako historický proces, sousled náhodných událostí, které nastaly po sobě. Druhým možným náhledem je nahlížení rozvoje jako záměrného projektu, kdy je jednání ovlivňováno a motivováno samotnou ideou rozvoje [Shenton, Cowen 1996: 5]. V této práci se zaměřuji na autory, jejichž kritika rozvoje pracuje s koncepty, které zpětně nacházejí záměrnost i v na první pohled přirozených a nezamýšlených krocích rozvoje.

Rozvoj bývá někdy také synonymně zaměňován s evolucí u živých organismů, a v biologii označován jako proces, díky kterému organismus dosahuje svého genetického potenciálu. Přestože by se na první pohled mohlo zdát, že přístup sociálních věd bude na rozvoj nahlížet přesně naopak, ukazuje se, že čím dál více je v sociálních teoriích zakotven právě tento evoluční náhled, který bere rozvojové země jako aktéry, kteří jsou teprve na začátku cesty dosažení svého „genetického“ potenciálu [Esteva 1992: 3-4]. V evolučním pojetí by byl rozvoj nahlížen jako

„pasivní“ přijímání adaptačních mechanismů na novou realitu, s tím se však neslučují události a činnosti posledních pár desítek let, kdy jsme byli a stále jsme svědky aktivního zapojování politických aktérů do procesů změny právě se záměrem a ideou rozvoje.

Giddens hodnotí tento evolucionismus sociálních věd jako „velké vyprávění“, které si tak usnadňuje interpretaci událostí, které se v minulosti staly [Giddens 2010: 14]. Toto všeobecně přijímané „velké vyprávění“ bychom mohli brát jako zapříčiňující faktor v rozmachu rozvojového projektu. Bez něj by totiž rozvoj neměl hrací pole, na kterém by se ukazovaly jeho pozitivní výsledky v podobě západní kapitalizované společnosti. Úspěchy a procesy této kapitalizace se dají nazývat jako vývoj pouze v případě, pokud připustíme, že jsou součástí nějakého jednotícího déle běžícího celku, který je nějak směřovaný do podoby historie. Jedině pomocí těchto velkých vyprávění jsme schopni vidět procesy a stavy minulosti jako procesy na nižší vývojové úrovni než dnes. Jedině skrze ně a jimi produkovanou historii vidíme počáteční fáze vývoje v menších oddělených společnostech, které se živily především lovem a sběrem, následně se rozvíjející v pasteveckou činnost, dále se vyvíjející do podoby zemědělských formací a vrcholně dospívající ke zrodu moderních společností, především na Západě [Giddens 2010: 14].

Přestože se lišily významové roviny, které byly termínu rozvoj v průběhu času přisuzovány (od evolučního pojetí přes záměrné vylepšení k nahodilé existenci) a přestože je i dnes význam tohoto termínu stále nejednoznačný, v počátcích ustanovování významu tohoto slova pro sociální vědy znamenal rozvoj především odkaz k transformaci. K transformaci, která by zajistila posun k vhodné formě žití. Z tohoto prvního darwinovského pojetí se během druhé poloviny devatenáctého a první poloviny dvacátého století vyvinul posun k pojetí proměny, jakožto změny k stále dokonalejší formě žití. Během tohoto údobí začalo docházet k vzájemné záměně pojmů evoluce a rozvoj, a to i na poli vědeckém. Přelomem mezi devatenáctým a dvacátým stoletím se začal rozvoj stávat reflexivním slovem. Lidé začali rozvoj obracet a vztahovat ke svým

životům a seberozvoj začal být módní vlnou. Bůh se tak začal vytrácet z běžných pojetí o existenci vesmíru a začal být nahrazován lidským subjektem, jakožto autorem svého vlastního osudu a vývoje. A ten je tak ale oddělený od své duchovní podstaty [Esteva 1992: 3-5].

Tato reflexivita pojmu rozvoj je, jak ukazuje Giddens, jen dalším důkazem reflexivity moderního sociálního života, která podle něj spočívá v neustálém ověřování a následném předělávání sociálních praktik v důsledku nových informací o těchto praktikách [Giddens 2010: 40]. Právě to se stalo i s definicí pojmu rozvoj, kterému se skrze reflexivitu moderny dostalo odlišného významu, a tím se změnil celý jeho charakter. Pozůstatky používaných metafor a odkazů, které rozvoj symbolizoval, se během osmnáctého století začaly stávat součástí běžného jazyka století devatenáctého. Slovo rozvoj mělo v tomto období celou paletu významů a dalších rovin, ke kterým odkazovalo. Toto přetížení významy rozpustilo jeho již tak nepřesný význam [Esteva 1992: 3-5].

V další části se pokusím představit počátky institucionálních pokusů o zavádění rozvoje do praxe. Tyto pokusy se začaly objevovat v podobě, ve které je známe dnes, v první polovině dvacátého století jako reakce na poválečnou situaci.

3. ZAVÁDĚNÍ ROZVOJE

Dnešní hojně používaný význam slova rozvoj, ve smyslu dohnání již rozvinutých zemí, se začal šířeji do povědomí dostávat po projevu amerického prezidenta Trumana v roce 1949. Součástí inauguračního projevu prezidenta Trumana bylo předložení návrhů *Programu technické pomoci v zaostalých oblastech*, který se týkal hlavně Asie, Afriky a Latinské Ameriky. Skrze tento program Truman plánoval udržet politickou kontrolu nad těmito oblastmi. Zároveň tento záměr byl součástí programu na podporu boje proti šíření komunismu po zkušenostech z východní Evropy, kterému se konkrétně věnoval Marshallův plán. Tím, že se do rozvojových oblastí dostane podpora z amerických fondů, chtěl Truman zajistit politickou loajálnost a tím pádem zabránit rozpuku komunistických hnutí jako záchranných vizí. Američané v tu dobu také potřebovali upevnit svoji novou pozici ve světě, nastolit nadvládu a zachovat ji [Paterson 1972: 119-122]. V rámci toho zahájili politickou kampaň, v níž Truman pronesl projev, po kterém začal být rozvoj ve světě chápán jako pojem s odkazem k americké hegemonii:

„We must embark on bold new program for making the benefits of our scientific advances and industrial progress available for the improvement and growth of underdevelopment areas. The old imperialism - exploitation for foreign profit - has no place in our plans. What we envisage is a program of development based on the concepts of democratic fair dealing“¹.

Truman tak svým projevem, ve kterém použil slovo rozvoj poprvé v takovém kontextu, že z něj vyšel zbytek světa jako nedostatečně rozvinutý a zaostalý, změnil význam slova rozvoj na dlouhou dobu, trvající dodnes. Tento význam je tak již neoddělitelně spjat s americkou hegemonií. Od tohoto politického projevu se s myšlenkou rozvoje pojila pro jisté státy určitá odpovědnost a očekávání, které by umožnily odstranění ze seznamu zemí, jež jsou v takovém stavu, označeném

¹ Harry S. Truman, Inaugural Address, 20 January 1949, in Documents on American Foreign Relations, Connecticut: Princeton University Press, 1967.

Trumanem, který je hodnocený jako zaostalý, nerozvinutý [Esteva 1992: 2].

Truman ale nebyl první, kdo s tímto výrazem přišel. Podle Estévy to byl pravděpodobně Wilfred Benson, zakládající člen Sekretariátu mezinárodní organizace práce, který tak slovo rozvoj použil ve svém projevu v ekonomickém duchu, kterým se snažil promlouvat k méně rozvinutým oblastem. Jeho vyjádření, dle Estévy, ale nemělo žádnou větší odezvu ani u expertů, ani u laické veřejnosti. Pro propagátory této politické kampaně byl vlastně rozvoj zredukován na nedostatečný ekonomický růst [Esteva 1992: 2-8].

Jak jsem uvedla na začátku kapitoly, většina literatury interpretuje zpětně Trumanovo jednání jako pokus Spojených států o udržení si přednostních mocenských příček ve světě a zároveň jako posílení si vlivu oproti Rusku. Oficiálně se však vládní participace na rozvojových projektech v post-koloniálních zemích představovala jako obranný mechanismus před možnými konflikty mezi národy a jako stavební kámen pro vytvoření demokracie a svobody v jiných zemích.²

V následující kapitole představím základní procesy, které zapříčinily ekonomizaci rozvoje, jenž je braná jako základní argument kritiky rozvojové praxe.

² Harry S. Truman: "Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine," March 12, 1947. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, *The American Presidency Project*. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=12846>.

4. EKONOMIZACE ROZVOJE

Politická pozornost se začala upírat na faktory, které způsobovaly tehdejší stav slabé rozvinutosti nezápadních zemí. Tyto faktory byly podle Estevy viděny především v podmínkách obchodu, nerovné směně, závislosti, protekcionismu, korupci, chybějící demokracii a nedokonalém trhu. Pro mnohé oblasti byla Trumanova nová definice pojmu rozvoje pouze novým názvem pro chudobu, která byla po léta přirozenou součástí některých oblastí [Esteva 1992: 7].

Věda o ekonomii, jejíž součástí je ekonomizace jakékoliv části lidského života (zde tedy rozvoje), předpokládá určitý politický systém a řád, proto nemůže být zkoumána samostatně jako složka od politiky oddělená [Cobb 1999: 180-181]. Ekonomizace rozvoje se začala objevovat v době, kdy kapitalismus na Západě zapustil silně své kořeny a začal prorůstat do více a více oblastí lidského jednání. Proto by se dalo říci, že pokus o expanzi rozvojové vize Západu do okolních částí světa je vlastně pokusem o vnucení kapitalistického schématu, které umožňuje ekonomizaci rozvoje interpretovat jako legitimní nástroj společenské změny.

Ekonomizací došlo k vyvázání rozvoje z kulturní sféry a zaměření se především na ekonomickou sféru. Skrze toto vyvázání se dostal rozvoj do hlavního centra politiky. Ekonomizace a kolonizace se tak na určitý čas staly vzájemně zaměnitelnými pojmy [Esteva 1992: 14]. McMichael dokonce tvrdí, že politická nezávislost kolonializovaného světa byla základní podmínkou pro to, aby vůbec projekt rozvoje mohl být započatý [McMichael 1996: 42].

To bylo podle mne způsobeno tím, že dokud byly určité země kolonizovány, nemohly být nahlíženy jako nerozvinuté, protože by tato nerozvinutost byla viděna jako odpovědnost států, v jejichž područí se země nacházely. Tato perspektiva byla umožněna po učinění vyhlášení jejich politické nezávislosti, kdy se rušilo oficiální spojení mezi nerozvinutými koloniemi a jejich rozvinutějšími správci ze Západu.

Od této chvíle byla připravena půda pro to, aby bylo možno nazírat kolonializovaný svět ze západní perspektivy kategorizací slabší versus silnější, zaostalý versus rozvinutý, neboť je již nepojilo žádné oficiální pojítka a západní svět si tak musel vytvořit nějaký způsob, jak obnovit svůj vztah ke koloniím ve stejném poměru sil jako v minulosti. Projekt rozvoje se pro tento účel hodil tím, že ospravedlňoval vstup západu do (dle něj) nerozvinutých zemí [Escobar 1995, McMichael 1996].

Tím, že se politická pozornost zaměřila především na ekonomické hodnoty rozvoje, došlo automaticky ke znehodnocení ostatních hodnot, které byly přetaveny do systémových prvků, které jsou nahlíženy v pojmech trhu. Znehodnocení se tak stalo klíčem k úspěchu nástupu ekonomické éry. Ekonomové objevili vlastnosti své disciplíny, které jevily dostatečný charakter vědeckosti, a mohly tak zajistit legitimitu novému politicky přijatelnému směřování, ve kterém je vzácnost (nedostatek) položena jako základní podmínka sociálního života [Esteva 1992: 15].

Tímto byl rozvoj definován na principech kapitalismu. Proto se západní velmoci snažily „naroubovat“ rozvojový projekt na zaostalejší země na těchto základech. Z toho důvodu, že u nich fungoval a viděly jej jako možnost i pro ostatní země. Paradoxně (ať už vědomě, či nevědomě) tímto došlo k vyčlenění nerozvinutých zemí jako plnohodnotného partnera z diskuze o rozvoji. Tam, kde dosud kapitalismus nebyl plně ustaven, logicky rozvojové projekty nemohly fungovat. Tím byl Západ určen jako jediný kompetentní člen diskuze, který z pozice toho, že na svém území kapitalismus plně zfunkčnil, může udávat směr, kterým by se měl rozvoj v jiných oblastech udávat. Státy bývalých kolonií tak byly vyřazeny z diskuze o svém osudu, neboť nemohly nabídnout pádné argumenty, kterými by se ospravedlnily ze svého stavu, v kterém se nacházely. Tento stav je jenom usvědčoval v tom, že jejich teorie o možném vývoji jsou nefunkční a tím pádem špatné. Z pohledu kapitalistické společnosti prostě vývoj, který nesplňoval západní parametry, nebyl správným vývojem. Proto, ať by se koloniální a jim podobné země rozvíjely jakkoli ke svému blahu a dle svých možností, z pohledu západu nesplňoval tento rozvoj

dostatečné tempo a růst, aby mohl být nazýván žádoucím rozvojem [Escobar 1995: 21-55].

Toto jednosměrné zaměření rozvoje pouze na ekonomický růst začalo být vnímáno odbornou veřejností jako nedostatečné, a proto v roce 1962 Hospodářská a sociální rada Organizace spojených národů (Ecosoc) vydala prohlášení, že:

„The problem of the underdeveloped countries is not just growth, but development... Development is growth plus change, [it added]. Change, in turn, is social and cultural as well as economic, and qualitative as well as quantitative... The key concept must be improved quality of people's life”.³

Úsilí na odstranění jednosměrného zaměření rozvoje pouze ekonomickým směrem pokračovalo i v dalších asociacích. A tak v roce 1974 Cocoyocká deklarace uvedla, že hlavním záměrem myšlenky rozvoje je především rozvoj člověka, ne pouze materiálních statků a věcí. Zároveň upozornila, že veškeré procesy, které nesměřují k rozvoji člověka, jsou parazitujícími procesy, které znehodnocují myšlenku rozvoje [Esteva 1992: 11].

Ekonomizací rozvoje je tedy myšlen proces, kdy jsou termíny rozvoje nahlíženy v perspektivě kapitalistického trhu, od čeho se následně odvíjí pracování s těmito pojmy a řešení této problematiky. Ekonomizace dále vidí jako základní klíč k rozvoji vybraných oblastí vylepšení jejich ekonomické situace. Ekonomická stránka jde vždy ruku v ruce s politickou stránkou, a tak je ekonomizace rozvoje nedílně spojena s politizací.

³ United Nations, *The UN Development Decade: Proposals for Action*, New York: UN, 1962.

Každý dílčí problém rozvojové vize musí být tedy nejdřív zproblematizován politicky, aby mohl být řešen na národní a nadnárodní úrovni. Politika je úzce spjatá s ideologií, a proto se v kritikách rozvojové praxe často objevuje názor, že rozvoj je pouze politickou ideologií. Ekonomizací a politizací rozvoje se tak vytrácí kladení důrazu na ostatní důležité složky, které jsou nezbytné k tomu, aby byla daná oblast schopna plně rozvinout svůj potenciál.

Hlavní nebezpečí ekonomizace rozvoje spočívá v tom, že postupná komodifikace této oblasti vede k tomu, že se začíná objevovat odklon od původních cílů rozvoje. Tyto cíle měly původně sloužit k zlepšení *sociální situace* lidí, ale postupem času dochází k přeměně, kdy se hlavním cílem rozvoje stává co největší ekonomický růst [Laubscher 2012].

Toto jednostranné zaměření rozvoje na ekonomickou stránku nezůstalo bez povšimnutí a kritické reflexe odborné veřejnosti, a proto začalo přibývat hlasů, které viděly toto zaměření jako negativní a rozeznávaly v něm škodlivé důsledky. Proběhla tak určité revize stávající jednosměrné zaměřenosti rozvojového působení.

5. REVIZE EKONOMICKÉHO ROZVOJE

Politika Trumana vedlo jeho uvažování k předpokladu, že jestliže jsou zákony pokroku použitelné na jednotlivá individua či skupiny individuí, měly by být použitelné ve velkém měřítku na celé lidstvo. Jako nástroj k tomu mu měly pomoci národní ekonomiky [Illich 1992: 99]. Pro Trumana byla chudoba společným základem, na kterém se započal vzestup rozvoje. Dvacet let po uvedení konceptu rozvoje do života se začala i chudoba pojít s ekonomickými vlastnostmi. Toto spojení úplně změnilo pojetí její povahy pro moderního člověka. Chudoba začala být nahlížena perspektivou lidské nedostatečnosti, která byla s novým náhledem určována především nedostatkem potřebného zboží, a čím dál více i nedostatkem služeb [Illich 1992: 102].

Toto nahlížení i pojetí chudoby skrze ekonomické vlastnosti přinutilo odbornou veřejnost k reflexivnímu uvažování o postupné ekonomizaci více a více sfér života. Během sedmdesátých let se odvrátilo zaměření praktiků rozvoje od velkých makro-projektů, které – jak se ukázalo – posilují spíše ekonomiky dotujících států než samotné rozvíjené oblasti, k zaměření se přímo na konkrétní pomoc nejchudším částem obyvatel. Pozornost se začala upínat k pokrytí tzv. základních potřeb. Tato konkrétní pomoc nespočívala pouze v zajištění fyzických potřeb, ale obsahovala také větší paletu služeb a rozšíření pracovních míst. Konkrétně základní potřeby byly definovány na Světové konferenci o zaměstnanosti v roce 1976 ve čtyřech kategoriích: základy osobní spotřeby (jídlo, přístřeší, oblečení), přístup k základním službám (čistá voda, kanalizace, školství, doprava, zdravotní péče), přístup k placenému zaměstnání, kvalitativní potřeby (zdravé a bezpečné prostředí). Na tento přístup o zaměření se na nejchudší složky obyvatelstva slyšely mnohé nevládní a humanitární organizace, které jej začaly převádět do praxe a rozšiřovat jeho působení [Willis 2005: 93-95].

Zatímco na začátku éry rozvoje byl problém rozvojových zemí viděn hlavně jako problém nedostatečné produkce bohatství, s postupem let byl

problém viděn spíše ve schopnostech tuto produkci užitečně využívat a zhodnocovat, což je už záležitostí lidí (služeb), ne pouze věcí (výroby) [Illich 1992: 103].

Pod vlivem Artura Lewise začaly ekonomové v 50. letech tvrdit, že základní složky zdravotnických a vzdělávacích služeb (hlavně primární zařízení jako jsou školy a nemocnice) by neměly být vnímány jako záležitosti osobní spotřeby. Viděli totiž tyto složky jako hlavní pilíře pro ekonomický rozvoj, který náleží do veřejné sféry, a nemůžou být tudíž záležitostí pouze osobní spotřeby. Ekonomický rozvoj začal být viděn jako závislý na pracovní kvalifikaci. Proto se objevovaly snahy o vštěpování tohoto uvědomění si nutnosti vyšší pracovní kvalifikace do povědomí široké veřejnosti. Avšak po jednom desetiletí těchto snah začal být revidován tento krok jako chybný. Předpoklad, že úroveň vzdělání nebo zdravotnické péče je přímo spojená s lepší pracovní kvalifikací, selhal. Nebyl totiž objeven a prokázán žádný důkaz, že větší investice do škol či klinik by znamenaly vyšší výskyt produktivních lidí [Illich 1992: 103-104].

Naopak přibývalo moderních odpadlíků, které nebylo možné zařadit ani mezi žebráky, ani mezi povaleče. Podle Illiche byli pouze obětmi přílišných potřeb, které jim byly zvenčí přisouzeny kuplíři s chudobou (poverty pimp). Nejsou svými schopnostmi a možnostmi schopni dosáhnout na hranici stanovených potřeb, která jim jsou okolím nastavena, a zároveň se jim každým rokem snižují šance na přiblížení se k této hranici, neboť jejich potřeby jsou definovány stále šířeji, a tím pádem méně dostupněji pro tyto lidi. Illich ukazuje na příkladu sociálního pojištění rostoucí formu politické kontroly. Sociální pojištění již není podle něj symbol důvěry a spolehnutí se na komunitu v případě katastrofy. Je to právě nejvyšší forma politické kontroly, v jejímž pojetí je ochrana před budoucími riziky hodnocena daleko výše, než spokojenost a radost v přítomnosti [Illich 1992: 105].

Podle těchto předložených náhledů se Illichovi jeví podmínky postmoderního člověka tak komplexní, že je jim schopna porozumět jen

omezená část specializovaných odborníků, kteří zároveň definují potřeby dneška [Illich 1992: 107]. Tím automaticky musí docházet k diskontinuitě mezi potřebami, které jsou definovány omezenou částí specializovaných odborníků, a potřebami, které jsou skutečné pro řadové občany a lidi nejrůznějších koutů světa. Touto definicí potřeb odborníky, kteří mají minimální vhléd a kontakt s oblastmi, v kterých se nepohybují, je způsobeno, že se vytváří obecné povědomí o nutnosti tyto potřeby zajišťovat. Tím, že se (neuvědomovaně) zajišťují potřeby úplně jiné cílové skupiny, než je specifikováno specializovanou elitou, dochází k tomu, že potřeby cílené skupiny zůstávají nezajištěné. Tím se dále jen více prohlubují rozdíly mezi touto elitou definující potřeby a ostatními lidmi, kteří nemají možnost zajistit si své potřeby, neboť nejsou na programu. Celý koncept rozvojového projektu tak běží stále na stejné chybné definici výchozího a cílového stavu. Dochází tak k celé řadě diskontinuit nejen ohledně rozdílných potřeb. Někteří autoři spojují přímo celé období moderny s pojmem diskontinuita jako slovem, které ji vystihuje v mnoha aspektech [Giddens 2010, Drucker 1994].

6. SJEDNOCENÍ ROZVOJOVÝCH POKUSŮ

Osmdesátá léta v důsledku předchozích činností nazývá Esteva jako „ztracenou dekádu rozvoje“. Přestože některé asijské země v té době dosáhly prudkého rozvoje, celkově očekávání do budoucna v otázce rozvoje nebyla zrovna optimistická. Nastavený proces znamenal pro mnohé země ne vždy bohatnutí a celkové zlepšení, naopak v řadě z nich byl tento proces příčinou značného rozkradení pod záštitou rozvoje a s odkazem na předchozí úspěchy. Devadesátá léta byla dle něj naopak ve znamení nového nádechu rozvoje, který spočíval v existenci dvou rozeznatelných proudů. Na severu zeměkoule byl tento proces nazýván jako opětovný rozvoj (redevelopment) toho, co již zastaralo v průběhu procesu rozvoje. Naopak na jihu byl tento proud poznamenán silným ekonomickým zapojením neformálního sektoru, kde bylo zajišťování potřeb převeleno na samotná individua, která jsou si těchto potřeb vědoma. Formální sféra se tak zbavila odpovědnosti za ně. Opětovný rozvoj zastaralého (redevelopment) začal být chápán jako obnovitelný rozvoj, a to především v politických a vědeckých koncepcích [Esteva 1992: 12-14].

Jako reakce na tento průběh vydala Organizace spojených národů pro rozvojový program (UNDP) v roce 1990 historicky vůbec první hlášení o rozvoji člověka (Human Development Report). V něm prezentuje lidský rozvoj jako „mezinárodně porovnatelnou úroveň nouze“, která určuje, jak daleko jsou od nejvíce úspěšných států jiné země. Hlavním cílem této zprávy o rozvoji člověka bylo vytvoření indexu lidského rozvoje (Human Development Index), který sjednocuje pomocí číselné stupnice světovou úroveň lidského rozvoje ve 130 zemích světa [Esteva 1992: 12-14].

Jako metodu k vytvoření toho indexu používá kombinaci tří hlavních dimenzí: ukazatel délky a „zdravosti“ života, úrovně vzdělanosti a jistého standardu živobytí. Od hrubého národního produktu, který se stále používá, se index lidského rozvoje liší tím, že zahrnuje právě i neekonomické složky rozvoje. Tři hlavní úrovně (zmiňované výše)

lidského rozvoje zkoumá index pomocí dalších dílčích faktorů, které je ovlivňují. U délky a zdravoti života to je především očekávaná délka života při narození. Úroveň vzdělanosti se měří pomocí míry gramotnosti dospělých a podílu populace navštěvující školu primární, sekundární a terciární sféry z příslušné věkové skupiny (Gross Enrollment Ratio (GER)). Standard žvobytí se měří skrze hrubý domácí produkt. Pomocí výsledného indexu lidského rozvoje se státy poté rozdělují na tři základní skupiny: málo, středně a hodně rozvinuté [Willis 2005: 5-7].

Vytvoření tohoto indexu, který se snažil zahrnout do svého srovnání i neekonomické faktory, tak odráželo společenské vnímání ekonomizace rozvoje jako nedostatečné či negativní směřování v otázce rozvoje lidské společnosti. Odráželo společenský nesouhlas s redukcí rozvoje na ekonomické zajištění. Zároveň by se toto vytvoření indexu dalo považovat za první krok k oficiálnímu přiznání nechtěně odchýleného směru rozvoje, který tak zároveň vytvořil prostor pro společenskou diskuzi nad budoucím směřováním rozvojové myšlenky.

7. DŮSLEDKY ROZVOJOVÉHO PŮSOBENÍ

Podle Illiche je rozvoj v této době u konce a Země byla podle něj špatnou planetou pro takový druh projektu, jakým rozvoj byl. Projekt růstu se dle něj proměnil v hromadiště odpadků, mezi kterými se však nyní musíme naučit žít. Zmiňuje, že: „nenávratné změny klimatu, genetická vykrádání, stoupající hladina moře, či miliony uprchlíků“ jsou pouze některé z vážných důsledků, které zbyly jako nechtěné dědictví po éře všeobklopujícího rozvoje [Illich 1992: 95].

Podle něj každého, kdo se pokouší řešit tyto problémy, čeká podobná cesta, kdy každé vznikající řešení vede nevědomě buď k pólu nezměrných obav, nebo k pólu, kdy si bude vědom všech rizik, přesto však svoji dosavadní činnost nebude měnit v důsledku víry v nezměnitelnost. Avšak mnohem horší, než žít s katastrofálními důsledky rozvoje, které nás všude obklopují, je podle Illiche samotné žití, kdy jeho nesnesitelnost způsobují návyky „nutnosti“, kterým jsme byli po čtyřicet let učeni a vystavováni, a máme pouze omezené možnosti, jak se jich zbavit. Tyto navyklé způsoby tak přetvořily mysl člověka rozumného na mysl člověka, který je extrémně závislý na svém okolí a jeho produkci, což vytváří jeho žalostnost. Definování základních potřeb může být, dle něj, velmi nebezpečným pozůstatkem, zanechaným nám érou vývoje. Během proměny, která probíhala přes dvě stě let, se základy jistoty do budoucna značně proměnily. V průběhu transformace byly tyto základy různě pojmenovávány: někdy nazývány jako pokrok, rozvoj, jindy jako růst. Zároveň během tohoto transformačního období člověk objevil, že společně sdílené zdroje se dají přetavit v ekonomické hodnoty a podle toho s nimi také pracovat [Illich 1992: 95]. Toto přetavení potřeb na ekonomické hodnoty vytvořilo v lidech předpoklady, že budou jejich potřeby vždy nějak uspokojeny.

Rozšíření nutných potřeb, které byly uměle vytvořené rozvojem moderní doby, však bohužel neskončilo spolu se zanikáním důrazu na rozvojovou nutnost. Dřívější pojetí potřeb, jakožto naší přirozené součásti

a zároveň jakožto základní lidské podmínky, bylo přetvořeno do pojetí, v kterém lidské potřeby představují úhlavního nepřítele člověka, kterému je třeba se pečlivě bránit. Éra rozvoje by se tak, dle Illiche, dala nahlížet jako epocha, během které byl po celém světě s obrovskými náklady oslavován konec závislosti na našich potřebách, přestože se tím tato závislost daleko více prohloubila [Illich 1992: 97].

Téměř veškeré obyvatelstvo planety tak naráz přijalo závislost na materiálních věcech a službách jako svoji základní lidskou podmínku existence. Závislost, která se začala nazývat potřebou. A během jedné generace se tak člověk závislý na industriální produkci stal nejen běžným fenoménem, ale začal být normou, která je vyžadována [Illich 1992: 96].

Podle Illiche se během raného dvacátého století pokrok stal legitimizujícím prostředkem pro technologickou a politickou revoltu proti všem ideologiím, které byly založeny právě na konceptu nutnosti. Již od počátečních objevů století páry se inženýři stávali symboly osvoboditelů, spasitelů, kteří dovedou lidstvo k pokoření přírody. Ale s nástupem 20. století se společnost stala sama objektem sociálního inženýrství. Podle něj to však bylo pouze přestupní fáze pokroku, která se transformovala do profesionály řízeného rozvoje, skrze který byl silně vštěpován odpor proti lidským potřebám do veřejného povědomí. Nic to neukazuje lépe, podle Illiche, než propojení charity se sponzorstvím technického pokroku [Illich 1992: 101].

V šedesátých letech minulého století začala chudoba přestávat být Bílým domem považována za danost. Namísto toho začala být považována za koncept, s kterým se dá pracovat. Podle Bílého domu byla chudoba pouze souhrnem „nerovnoměrných sociálních a ekonomických podmínek, chybějícího vzdělávání a nedostatečné, či zastaralé technologie“, která se doplněním všech těchto komponent dala zneškodnit [Illich 1992: 100]. Byla viděna pouze jako problém k vyřešení. V důsledku nahlížení chudoby touto perspektivou byla chudoba v roce 1962 Spojenými národy definována jako soubor lidí, kteří se nacházejí

pod hranicí přijatelného minima. Lidstvo se tímto krokem rozdělilo na dvě skupiny - na ty, kteří jsou pod touto hranicí a ty, kteří jsou nad hranicí přijatelného minima. Přijetí tohoto stanoviska však vyžadovalo specifikaci bližších kritérií, které by definovaly, co je ještě přijatelné, a co již není [Illich 1992: 100]. Toto kritérium bylo vyhodnoceno pouze jako výslednice finančních a materiálních zásob, kterými hodnocení lidé buď disponují, nebo naopak ne.

Když pomineme fakt, že takto oříznuté kritérium je nedostačující, neboť v sobě nezahrnuje ostatní dílčí aspekty rozvoje (jakými jsou například kulturní, historická a sociální změna), které jsou těmi aktivními silami způsobující změnu, vyvstává zde problém pozice hodnotitele. Jakým právem a z jaké pozice je hodnocena úroveň některých oblastí a lidí. Přijatelné minimum se může pro každého aktéra lišit. Touto sumarizací, kdy se lidé slučují do stejných kategorií podle svého materiálního zabezpečení, se stávají pouze statistickým číslem, které představuje problém. Přestože do té doby nemusel konkrétním aktérům jejich současný stav vadit, mohli být s ním dokonce spokojeni, byli náhle hozeni do nejnižší kategorie a klasifikováni jako problém. Tím začali i pro svoje okolí představovat problém, začali být nahlíženi jako něco, co je špatné a co se musí změnit.

Skrze Illiche a mnohé další autory, kteří začali upozorňovat na závažnost negativních důsledků rozvojové praxe, se začal formovat proud rozvojové kritiky, který až dodnes reflektuje vzniklou situaci.

8. PO-ROZVOJOVÁ ÉRA

V osmdesátých a devadesátých letech minulého století se začaly formovat „po-rozvojové teorie“, které byly zaměřeny především na negativní aspekty a důsledky více než padesátileté agendy rozvoje. Tyto teorie se zabývaly hlavně kritickou analýzou nastolených rozvojových praktik. Hlavními představiteli byli A. Escobar, W. Sachs, J. Ferguson, M. Rahnema. Zásadní kritéria a argumenty po-rozvojové školy stojí především na koncepcích z nejnámějších děl těchto autorů. Jejich bližšímu zkoumání se budu věnovat v jednotlivých podkapitolách. V době vydání děl těchto autorů nebylo příliš rozšířené nahlížet na rozvoj kritickým pohledem, proto když jejich díla vycházela, byli vnímáni jako novátoři. Z dnešního pohledu jsou to však již klasici kritiky rozvoje.

Hlavně na přelomu osmdesátých a devadesátých let se začaly vynořovat kritické pohledy na rozvoj. Bylo již jasné, že je zde něco špatně, neboť nastala doba, kdy měly být viděny alespoň částečné výsledky rozvojových cílů, stanovených po druhé světové válce. Po-rozvojoví autoři vytýkali odborné veřejnosti ideologičnost rozvojové myšlenky. Bohužel, čím dál více byly viděny pouze negativní dopady, které způsobila nešetrná implementace západních systémů do nezápadních zemí. Tyto představitele spojovala myšlenka, že hlavním nedostatkem stávajícího rozvojového principu je jeho etnocentricita. Že všechny hodnocené země jsou nahlíženy skrze kritéria euro-americké společnosti, a zároveň zde existuje arogantní domněnka, že hodnoty nastavené touto společností jsou dobré a správné i pro všechny ostatní společnosti. Tedy, považování modernity za ideální stav, který je zapotřebí nastolit všude. Toto nahlížení dle jejich kritiky vůbec nebere v potaz lokální, kulturní ani historický kontext daných oblastí. Zároveň jsou rozvíjené státy vnímány jako nemohoucné oběti, které si nejsou samy schopny pomoci. Tím je státům upírána možnost rozvíjet se vlastním směrem [Rahnema, Bawtree 1998].

Jednou z dalších kritik vytýkanou rozvojové praxi bylo to, že podle nich tato praxe vytváří více chudoby, než je sama schopna vyřešit. Tím,

že zavádí principy kapitalistického trhu v rozvíjených oblastech, zavádí tam zároveň mechanismy chudoby, které jsou v tomto systému vytvářeny. Dále jsou na rozvoji nespokojeni s tím, že není pojmán jako zobecněný a objektivní model světové pomoci, ale je pojmán v termínech historického vývoje, který je založen právě na západním etnocentrismu. Rozvoj je tedy chápán jako přechod od jedné historické fáze k další, která má být zdokonalenější formou té předchozí, tudíž tu nejde ani tolik o pomoc a řešení [Morgan, b.r.].

Jedinou cestu v odstranění těchto zásadních nedostatků vidí po-rozvojová škola v nastolení větší míry rozvojových perspektiv, které by zabraňovaly jedné dominantní a tím zároveň destruktivní perspektivě [Rahnema, Bawtree 1998]. Dále vidí řešení v dekonstrukci modernity, v rozšíření sociálních hnutí, která mají zabraňovat úplnému podlehnutí rozvojové ideologii [Morgan, b.r.].

V rozvojové literatuře bývá často uváděn Sachsův citát z jeho knihy *Development Dictionary*, který ve stručnosti charakterizuje stav tehdejší a zároveň stále i dnešní funkčnosti rozvojového modelu:

„The idea of development stands like a ruin in the intellectual landscape. Delusion and disappointment, failures and crimes, have been the steady companions of development and they tell a common story: it did not work. ... Nevertheless, the ruin stands there and still dominates the skenery like a landmark.“

[Sachs 2010, XV]

S nástupem těchto po-rozvojových teorií se ale začíná objevovat i jejich kritika. Podle Lopera se začíná nekriticky glorifikovat lokální tradice a vědění. Úplně se upozaďuje fakt, že určité nerovnosti a diskriminace jsou způsobené právě místními tradicemi a místním věděním. Zároveň by se po-rozvojovým teoretikům dalo vytýkat to, že principiálně odsuzují modernitu a její výsledky, především její přínosy jsou opomíjeny v rámci zachování si „nálepky nespokojených kritiků“. Zmiňuje zde, že je především opomíjeno to, že pomocí metod modernity máme dnes větší

pravděpodobnost dožití se vysokého věku a kvalitní péči o zdraví [Loper 2011].

Také Morgan se ve svém článku zabývá nespokojeností s po-rozvojovým paradigmatem, vyčítá teoretikům po-rozvojové éry, že nepředkládají žádný funkční, praktický program [Morgan, b.r.]. Jejich řešením je podle něj úprk od rozvojového paradigmatu a tiché pozorování toho, jak si místní komunity samy hledají paradigmatu svého rozvoje. Stejně kritický náhled na po-rozvojové teorie má i Pieterse, který postrádá vizi nějakého konstruktivního řešení ve fázi rozpadání se dřívějších rozvojových modelů [Pieterse 2001: 21].

Zajímavou otázku v pohledu na po-rozvojovou kritiku si pokládá Loper, který se ve své stati ptá, zda jde o po-rozvojovou kritiku rozvojových konceptů nebo postmodernizaci rozvoje. Ukazuje totiž, že značná část problémů, které jsou vytýkány rozvojovému myšlení jsou zároveň i kritikami postmoderního myšlení vůči moderně. Stejně tak, jako je moderně vytýkaná víra v pozitivistické a objektivistické koncepty, které prezentují svět jako souhrn poznatelných částí, které znázorňují pravou realitu, tak stejně tak je rozvojovému myšlení vytýkán dogmatický zkratkový náhled na řešení rozvojové problematiky v podobě intervenčních zásahů, které řeší jen technologickou a finanční stránku problému [Loper 2011].

Ve zkratce jsem tedy uvedla, že po-rozvojoví autoři se snažili pomoci v otvírání očí veřejnosti, zaslepené jednostranným mnohaletým působícím tlakem rozvoje. V rámci boje za otevírání očí totiž ovšem opomněli charakterizovat dílčí kroky, kterými by se dalo zabránit takovému zkreslení. V následující části se budu zabývat konkrétními autory, kteří svým dílem významně přispěli do rozvojové problematiky. Jedná se o W. Sachse, A. Escobara a J. Fergusona, kteří jsou zároveň hlavními představiteli po-rozvojové školy.

Prvním autorem, jehož dílo *The Development Dictionary. A Guide to Knowledge as Power*, je Wolfgang Sachs, který jej vydal v roce 1992.

Je to sborník příspěvků mnoha autorů, kteří se zaměřili na identifikaci špatného ideového uchopení rozvoje. Druhým autorem je James Ferguson, který přispěl prací *The Anti-Politics Machine. "Development", Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho* v roce 1990. V té Ferguson nahlíží rozvoj jako krycí téma k dosahování nezveřejněných cílů, jež vedou k posilování nadvlády mocných států v oblastech, kde rozvojové agentury zasahují. Třetím autorem je Arturo Escobar, který se této problematice věnoval především ve svém díle *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*, které vydal v roce 1995. V této knize se zabývá procesem, který způsobil to, že dnes má rozvoj parametry a charakteristiky diskurzu.

8.1. Development Dictionary

Wolfgang Sachs je německý sociolog a teolog, který se zabývá především tématy, kterými jsou životní prostředí, rozvoj a globalizace. Do pole rozvojových teorií přispěl svoji nejznámější knihou *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*, jež je vlastně sborníkem příspěvků různých autorů vyjadřujících se k problematice rozvoje. Vytvořil tak spolu s příspěvateli tohoto sborníku průřezový náhled na myšlenky a názory, které v autorech nastolený diskurz rozvoje zanechal. Dá se říci, že byl jedním z prvních autorů reprezentující kategorii po-rozvojových teoretiků. Dílo se zaměřuje především na redefinici rozvojového modelu jako umírajícího a neschopného plnit sebou slibované cíle. Jak sám v díle označuje, zaměřuje se na „nekrolog rozvoje“, který stojí jako ruina v intelektuální krajině [Sachs 2010, XV].

Všechny příspěvky v této knize spojují některé společné charakteristiky. Jednou z nich je to, že rozeznávají v nastoleném vnímání rozvoje základní dichotomii, která shledává jako druhou stranu rozvoje zaostalost. To podle nich zapříčiňuje řadu negativ, s kterými je otázka rozvoje spjata, především etnocentrismus [Sachs 2010].

Podle kritika Parajuliho, který se věnuje především Estevově části v knize, Esteva zachycuje paradox, kdy vítězství nového řádu po představení Trumanovy vize začalo vést ke kolonizaci světa – v jeden den se dvě miliardy lidí staly nerozvinutými a začaly být nahlíženy skrze perspektivu, která je začala znehodnocovat v porovnání s rozvinutými zeměmi. Nešlo zde podle něj o pouhé oznámení, ale o charakterizování poměru sil mezi rozvinutými a rozvíjejícími se národy. Tímto oznámením byly rozvíjející se země popsány jako zvladatelný subjekt, vyžadující zásah ze strany rozvinutějších. Parajuli také shrnuje, že autoři se v díle snaží o demýtizaci všech nových pokusů udržet ideu rozvoje stále věrohodnou a žijící. Projekt rozvoje podle nich vyčleňuje a zabraňuje dialogu těm zemím, které jsou označené jako zaostalé. Nejvíce je zde podle něj kritizován pojem „udržitelný rozvoj“, kde udržitelnost v tomto kontextu neznamena uznání limitů přírody a jejich respektování, ale zajištění nezastavující se dodávky surovin pro průmyslovou výrobu. Dále se autoři shodují na tom, že rozvoj je nastaven tak, že svým procesem ničí rozmanitost jak kulturní, tak přírodní [Parajuli 1996: 641].

Knihy *Development Dictionary* vyšla znovu v roce 2010. Sachs v předmluvě k novému vydání uvádí, že se domnívali, že za ta léta, co uplynuly od prvního vydání se rozvojový koncept musel mnohonásobně proměnit, proto uspořádávali společné „konference z obývacího pokoje“ s ostatními spoluautory knihy s cílem revidovat posun rozvojového konceptu. Víceméně však Sachs spolu s autory došli k tomu, že rozvojová praxe běží doposud na stále stejných principech, akorát se zvyšujícím se tempem. Dále, že tato praxe se odehrává již na poli globalizace, která má dnes silnější prostředky než dříve [Sachs 2010: VI].

8.2. James Ferguson

James Ferguson je americký antropolog, jehož hlavní témata zájmu jsou politika rozvoje, rurálně-městská migrace, místa Afriky v reálném a vymyšleném světě. Jeho nejvíce citovaná publikace *The Anti-Politics Machine. "Development", Depoliticization, and Bureaucratic Power in*

Lesotho významně přispěla k utvoření nového náhledu na dosud zajeté způsoby myšlení o rozvojových praxích.

The Anti-Politics Machine je antropologická studie jednoho rozvojového projektu v centrálním Lesothu, což je malý vnitrozemský stát v Jižní Africe. Tento projekt byl podporován hlavně státem Kanada a běžel od roku 1975 do 1984. Soustředil se především na rozvoj zemědělského vylepšení a administrativní změnu, pomocí čehož se mělo dosáhnout výrazné změny ve fungování této oblasti směrem k větší prosperitě a zlepšení úrovně státu. Ke konci projektu se značnou finanční podporou se však začalo ukazovat, že projekt nebyl úplně funkční. Že sice byly vynaloženy veškeré prostředky, kterými se mělo rozvoje oblasti dosáhnout, ale reálný posun či změna státu byla téměř nulová [Ferguson 1990: 249-270]. Ferguson se tak pokusil ve své práci analyzovat, kde se stala chyba. Zabýval se hlavně porozuměním pojmům a schémátům, v kterých přemýšleli lidé spolupracující na tomto projektu. Soustředil se především na léta po roce 1966 a na zaslepenou vizi humanitárních organizací, hlavním terčem jeho kritického útoku se stala především Světová banka. Tvrdil, že měla na rozvoji a pomoci průmyslu své vlastní zájmy. Světová banka podle něj viděla Lesotho jako izolovanou oblast, nedotknutou okolním světem a volající po masivním zásahu především v zemědělství. Tvrdil, že tento přístup vůbec nezohledňoval dlouhodobou orientaci Lesotha na jihoafrickou ekonomiku [Ferguson 1990: 101-135]. Pro Fergusonu nebylo důležité to, že představa Světové banky o Lesothu byla chybná, ale že byla chybná záměrně a její chybnost dále systematicky udržována. Podle Stirrata rozeznával Ferguson společné charakteristiky rozvojových agentur. Jednou z těchto společných charakteristik byly nástroje, kterými vybíraly objekty svého zájmu. Země, v kterých se rozhodly uplatňovat svoji „pomoc“ musely splňovat jistá kritéria, aby mohly být zařazeny do jejich programu. Především takové, v kterých se vyskytovalo nedostatečné infrastrukturní zázemí, nedostatečné vzdělání a slabý ekonomický trh. V tom se agentury snažily pomoci skrze zvýšení vlivu na národní ekonomiky, což byl také hlavní

prvek kontroly, kterou agentury nad těmito státy získaly [Stirrat 1993: 296].

Rozvojový diskurz se tak stal hlavně politickou záležitostí, avšak upozorňoval, že v průběhu procesu nestoupala síla rozvojového státu, nýbrž síla těch států, které se snažily byrokratizovat rozvojový stát v zájmu rozvoje. Shrnuje to v chybném vidění rozvojového světa jako souboru technických problémů, které lze jednoduše vyřešit demokratickými volbami, privatizací částí veřejného sektoru a podporou právního vzdělání. Tyto perspektivy podle něj však úplně ignorují politický, historický a kulturní kontext a vidí v každé rozvojové zemi model, který nahlíží jako předstupeň moderního světa dárcovské organizace [Ferguson 1990: 71].

Zároveň však ukazuje princip proti-politického stroje, který je na základě špatně definované situace rozvojovými agenturami schopen zhatit veškeré politické snahy a zájmy. Tím, že developerské projekty obsadí ty části života oblastí, které nepotřebují developerský zákrok (nebo se na ně pokusí naroubovat západní způsoby, které nejsou jinde funkční), se celý rozvojový projekt mine účinkem, tím pádem se i politické zájmy a cíle míjejí účinkem [Rahnema, Bawtree 1998: 223-233].

8.3. Arturo Escobar

Arturo Escobar je kolumbijsko-americký profesor antropologie, mezi jehož hlavní témata, kterými se zabývá, patří kritické studie globalizace a rozvoje, sociální změna a politická ekologie. V roce 1995 napsal svoji nejslavnější práci *Encountering Development. The Making and Unmaking of the Third World*, v které souhrnně vyjádřil kritiku do té doby nastoleného přijímání rozvoje jakožto hlavního prostředku pro dosažení společenské změny k lepšímu. Escobar se v tomto díle zabývá problematikou třetího světa a snaží se o nový náhled na jeho podoby. Zároveň se snaží o přesměrování zájmu rozvojových studií od jejich hlavního zaujetí politickou ekonomikou směrem k otázkám diskurzu a

kultury. Tvrdí, že rozvoj by měl být nahlížen jako dílčí součást všeobklopujícího diskurzu moci a kontroly, který konstruuje reprezentaci třetího světa [Escobar 1995: 47].

Trumanovu vizi, v níž se pomocí technologií, kapitálu a vědy dosáhne vyspělé společnosti na všech koutech světa a zvýší se tak životní úroveň, hodnotí z dnešního pohledu Escobar jako etnocentrický a silně arogantní krok. Zároveň říká, že tato Trumanovo doktrína nebyla pouze záležitostí vize Spojených států, které se snažily protlačit a uplatnit svoji vizi vyspělé společnosti na všechny ostatní země. Říká, že to bylo částečně záležitostí přirozených historických okolností, které nastaly po druhé světové válce a přispívaly k podpoření této vize. To, co následovalo po zavedení Trumanovy doktríny do praxe, nazývá Escobar jako „ztracení iluzí“. Dvě třetiny světa jsou naráz klasifikovány jako zaostalé, v tom vidí Escobar hlavní účinky diskurzu a praktik rozvoje. [Escobar 1995: 4].

Neboť diskurz (v návaznosti na Foucaulta) rozvoje najednou přikázal, jak se má o ostatních zemích, nevykazujících žádoucí charakteristiky, přemýšlet. Najednou i kritika, která se chtěla v této otázce angažovat, musela použít termínů rozvoje a svůj příspěvek předkládat v rozvojových pojmech, tím zároveň docházelo k další reprodukci tohoto rozvojového diskurzu. Tímto byly z hracího pole vyřazeny veškeré ostatní „diskurzy“ či náhledy, které neoperovaly s pojmy rozvoje [Escobar 1995: 5].

Escobar tvrdí, že nahlížení rozvoje jako dominujícího diskurzu je jedinou cestou, jak si od něj udržet kritický odstup. Identifikace dominujícího diskurzu je podle Foucaulta (zároveň Escobara) cesta, kterou lze s odstupem hodnotit teoretický a praktický kontext, ve kterém se daný fenomén utvářel [Foucault 1986: 3]. Nastolený diskurz tak ospravedlňoval veškeré kroky, které byly euro-americkou hegemonií iniciovány, bez tohoto diskurzu by ztrácely význam a jevily se jako nesmyslné. S pomocí Foucaultova diskurzu tak Escobar analyzuje příčinu vzniku koncepce třetího světa. Ukazuje, že to byl funkční koncept, jehož hlavním zájmem

ovšem nebyla tak úplně pomoc náhle „zaostalým“ zemím, nýbrž zachování a upevnění západní nadvlády a dominance kapitálu, patriarchy a industrialismu. Lidé třetího světa byli podle něj nahlíženi skrze etnocentrický a technokratický přístup jako abstraktní a statistické pojmy, s kterými lze pohybovat nahoru, dolů v grafech pokroku. Podle Escobara to, co umožňuje zachovávat nadvládu Západu, nejsou jen jeho pravidla a hodnoty, ale také způsoby vědění. A na tomto principu, že Západ vlastní určité vědění, které je zemím třetího světa nedostupné, staví hlavní pilíř euro-americké hegemonie [Escobar 1995: 13].

Chudoba byla v masovém měřítku objevena v zemích třetího světa až po druhé světové válce. Před tím si, podle autora, kolonizátoři nemysleli, že třetí svět je schopný vývoje, a proto tyto oblasti ani nevnímali jako chudé. Snaha o rozvoj tak nevyřešila problémy chudoby a hladu, ale spíše poskytla příležitost a živobytí pro různé skupiny expertů, projektantů, odborníků a úředníků. [Escobar 1995: 22].

Rozvoj tak začal být konceptualizován pomocí pojmu chudoby a řešení tohoto problému v pojmech peněz, tím došlo k celkovému nahlížení rozvoje jako záležitosti financí, začaly být přehlíženy všechny ostatní aspekty rozvoje, jako je například lokální a kulturně-historický kontext. Tomuto by se podle Escobara dalo předejít alternativou k jednomu dominantnímu diskurzu v podobě malých autonomních oblastních a lokálních správ. Sám tento proces nazývá jako „autopoietickou změnu“, kdy samostatné oblastní celky skrze vlastní produkci najdou polohu ve svém sociálním a kulturním prostředí. Tedy polohu, která by jim nejvíce vyhovovala a odpovídala, a zároveň byla odlišná od současné polohy, do které se dostaly uplatněním dominujícího rozvojového modelu [Escobar 1992: 44-45].

Tento rozvojový model byl vytvořen z pozic vnějších pozorovatelů, založeným na historii a vědění, které může být podle něj: „roztříštěné a závislé na našich vlastních systémech interpretace“. Dále uvádí, že tato pozice vnějšího pozorovatele nás nutí nahlížet „vztahy mezi změnami a

prostředím v termínech politiky, ekonomické kondice a podobně“. Nahlížením na změny a pohyby v oblasti v těchto pojmech nám ale zabraňují vidět změnu jako výslednici určitého sociálního řádu a jeho struktur, které zapříčiňují běh událostí v takové podobě, v jaké se stávají [Escobar 1992: 45]. Escobar také upozorňuje, že „rozvojový diskurz“, který slibuje pomoc či léčbu dělníkům, ženám a přírodě, je udržován a transformován tak, aby v tomto diskurzu i nadále zůstala a byla vytvářena nadvláda kapitálu, patriarchátu a industrialismu [Escobar 1995].

9. ANALÝZA VZÁJEMNÝCH PRVKŮ V DÍLECH PO-ROZVOJOVÝCH AUTORŮ

Z krátkého představení, ve kterém jsem se snažila zachytit nejcharakterističtější rysy děl po-rozvojových autorů vyplývá jedna zásadní společná vlastnost a tou je právě pojem diskurz. S tímto pojmem pracují všichni tři autoři, ať už přímo nebo nepřímo. Dalo by se říci, že jejich kritika je založena právě na identifikaci jednoho dominantního diskurzu ve většinovém myšlení o rozvoji. Escobar vidí jako řešení už samotné uvědomění si dominance jednoho hlavního diskurzu, a následné nahrazení ho funkčnějšími alternativami [Escobar 1995]. Jako jednu z alternativních pohledů na rozvoj navrhuje Escobar obrat k autopoietické změně lokálních oblastí a komunit, čímž by se podle něj vyřešil problém nekompetentnosti hodnocení z pozic pozorovatelů na úkor lidí žijících uvnitř [Escobar 1995: 44-45].

Podle Kolářové ale naopak „globalizace podle nich vyzývá hnutí k tomu, aby nevytvářely lokální alternativní komunity, ale globální spojení ke změně globálního světa“ [Kolářová 2007]. V případě, že by globalizace měla tendence produkovat aktivity opět pouze na globální úrovni, třebaže s vizí změny sebou vytvořeného prostoru, znamenalo by to znemožnění Escobarovy cesty zlepšení. Ten viděl hlavní řešení v podobě obratu k lokálním komunitám, což při rozmáhající se globalizaci jde obtížně. Z důvodu prostoupenosti globalizace dnes již všemi prvky života ji nelze nahlížet jako jednoduchý problém k vyřešení. Naopak pro koncept obratu k lokálním hnutím by znamenala téměř nepřekonatelnou překážku.

Přestože právě Escobarovo řešení problémů rozvoje v podobě tohoto obratu by se dalo aplikovat i na rozpuštění globalizace. Po éře jejího vládnutí by ale přechod k lokálním entitám nemohl být úspěšný, neboť i za předpokladu, že by se dosáhlo obratu k lokálním principům fungování, nedosáhlo by se již žádného většího posunu. Neboť většina oblastí je již natolik prosycena globálními strukturami, že návrat k

lokálnímu by znamenal návrat ke globálnímu v ohraničeném území s mírnými charakterizačními nuancemi. Tím by se nedosáhlo žádné větší proměny, neboť výchozím stavem pro všechny oblasti by byla éra globalizované minulosti. Přestože by se lišilo pojetí, kterým by se každá samostatná oblast chtěla emancipovat a ustavovat si vlastní autonomní principy fungování, v každém tomto pojetí by byly přítomny pozůstatky globálního myšlení a jeho struktur, nedovolujících se úplně oprostít od nedávné minulosti. To ukazují i dnešní podoby pokusů o lokální přizpůsobení si globálních prvků v podobě glocalizace, avšak úplné vytěsnění globální podoby z nich není možné [Beckfield 2007: 1].

Proto se domnívám, že éra globalizace by mohla být překonána až po přechodu do dalšího (mezi) období, které by s sebou neslo pozůstatky globalizace, avšak snažilo by se s nimi vyrovnat po svém. A až po tomto vyrovnávacím se mezidobí by se dalo začít stavět plně na Escobarovo alternativním diskurzu v podobě obratu k lokálním způsobům chodu a fungování autonomních oblastí. Po éře globalizace, která udržuje v chodu mezinárodní ekonomiky, by se však obrat k lokálnímu mohl zdát jako brzdicí prvek ve vývoji. Významné globální instituce by tak mohly předpokládat svůj zánik, a proto se svého dnešního postavení jen tak nevzdají. Jejich práce na udržení si svého statusu by byla a je význačným hráčem, který by byl proti přechodu k lokálnímu. S nástupem internetové revoluce, umožňující popojít celý svět v jednom okamžiku, je stejně nemožné absolutně odpojit lokální od globálního. Snad jedině v případě odmítnutí technologických pokroků doby, což by znamenalo velký krok zpátky.

Tyto pokusy o lokalizaci a volání po větší (neglobální) autonomii by se daly nahlížet jako cyklický proces, který se bude vracet po každém období, které v rámci posílení globální integrity zavede nový způsob propojení globálního mechanismu, a tím zároveň oseká zbývající části autonomních možností lokálních oblastí. Tato cykličnost povede časem k úplnému vymizení posledních volání po jakési autonomii, neboť globální principy budou již natolik integrovány do přirozených procesů lokálního,

že již nebude potřeba tohoto volání. Nebude totiž ani podnět, který by toto volání způsoboval, neboť v ideální fázi budou globalizační mechanismy natolik internalizované do lokálních praktik, že bez nich budou úplně nemyslitelné.

Naopak, Ferguson vidí diskurz jako prostředek k porozumění nastalé situaci. Tím, že porozumíme tomu, jak je rozvoj nahlížen samotnými aktéry, na který je rozvojový model aplikován a na druhé straně porozumíme tomu, jak rozvoj chápou lidé, kteří se snaží o uplatnění svojí vize rozvoje na druhé lidi, budeme schopni nalézt řešení problému [Ferguson 1990, 249-260]. Tento argument sdílí i Grillo a Stirrat, kteří ve své knize *Discourses of Development* upozorňují na velký rozdíl mezi komunitou profesionálů, věnující se tématu rozvoje, a mezi samotnými účastníky a aktéry tohoto procesu, jako jsou např. místní obyvatelé, státní organizace, politické a ekonomické elity nebo národní vláda. Proto se domnívají, že otázka rozvoje musí být vícehlasá a vícestranná [Grillo, Stirrat 1997: 1-33].

Jejich závěr o vícehlasnosti a vícestrannosti koresponduje s Escobarovým závěrem o nutnosti plurality rozvojových diskurzů. Oproti tomu Sachs se svým slovníkem rozvoje se snažil o zboření rozvojového diskurzu jako funkčního principu. Zatímco ostatní autoři se snažili ukázat, že rozvojový model je sice funkční, avšak funguje špatným směrem, Sachs tvrdí, že je to model naopak již dlouhá léta nefunkční – model, který se blíží datu své expirace. Přestože jej označil za skomírající model, i po téměř dvaceti letech v předmluvě k novému vydání své knihy poznává, že tento model běží stále dál se stejnými důsledky. Jediné, co se změnilo, byla tak jeho forma, která dnes nabývá globalizovanější podoby [Sachs 2010].

10. ZÁVĚR

V této práci jsem se snažila o přehledný průřez rozvojovou problematikou. V první části jsem se pokusila nastínit povahu rozvoje, jenž se týká rozvoje národních států a jejich ekonomik. Ukázala jsem zásadní dichotomie, v kterých se o rozvoji dá přemýšlet, a které tak formují způsoby, kterými se na něj nahlíží. V následující části jsem se pokusila o chronologické uspořádání zásadních vývojových etap rozvojového problému, který započal spásnou ideou rozvoje jako řešení všech problémů souvisejících s nerostoucími ekonomikami. Problém pokračoval jedním, zpětně hodnoceno jako špatným, krokem k zaměření se rozvoje pouze na ekonomickou stránku. To nejspíš zapříčinilo všechen pozdější negativní dopad, který je rozvoji přisuzován. Tato ekonomizace rozvoje totiž potřela všechny zbývající prvky, které jsou nutné k tomu, aby daná oblast mohla vzkvétat.

Po několikátém působení rozvojových praktik se dospělo k tomu, že je třeba nějak plošně zhodnotit výsledky uplynulé praxe a zavedla se číselná stupnice lidského vývoje, která měla porovnávat, jak si jednotlivé země na tom stojí v porovnání k ostatním. Přestože do tohoto kritéria již byla zahrnuta gramotnost nejspíše jako zástupce rozvoje *sociálního kapitálu* zemí, nebylo toto kritérium objektivní, neboť základní složku jejího hodnocení tvořil opět stav ekonomiky. Po této éře hodnocení rozvojových výslednic se začala formovat skupina autorů, kteří viděli na minulém působení rozvoje hlavně řadu negativních vlastností, které tak absolutně zabraňují splnění vize, jenž si rozvoj předsevzal ve svých začátcích.

Zabývala jsem se především třemi zásadními autory první porozvojové kritiky, neboť jejich díla a názhledy dodnes formují uvažování o řešení problémů s rozvojem spojených. Přestože kritika těchto autorů byla již formulována a zveřejněna před více než dvaceti lety, dodnes zůstávají témata jejich děl bez úplného vyřešení. Zároveň po uvedení jejich kritiky se začaly objevovat kritiky těchto kritik. Snad právě kvůli těmto novým

kritickým hodnocením jejich teorií se jim nedostalo úplného vyřešení. Zároveň jsou to koncepty, které odpovídaly stavu doby, v kterou byly psány.

Dnes je rozvoj daleko více prodchnut globalizujícími tendencemi, veškeré změny probíhají mnohem rychlejším tempem. Jsou to však změny stále stejného charakteru, jedná se o změny čím dál rychlejší a dalekosáhlejší implementace způsobů a prvků západního života do ostatních zemí. Tyto změny jsou iniciovány především obrovským tokem kapitálu do těchto zemí. I přes obrovský kapitál, proudící do těchto zemí, zůstává rozvoj (který má zajistit tento kapitál) opět pouze finanční záležitostí. Záležitostí růstu, který je měřen materiálním zabezpečením, čímž buď daná oblast disponuje či ne.

Přestože řadou humanitárních organizací je rozvoj podporován skrze snahu o zvyšující se vzdělání obyvatel, tato snaha je uplatňována opět pouze s vidinou souvztažnosti k Západu. Jednotlivé oblasti jsou podporovány ve zkvalitňování vzdělání, ale zdá se, že je to pouze proto, aby jejich obyvatelé byly gramotnějšími uživateli výtvarných západního kapitalistického trhu. Obyvatelé jsou vzděláváni k tomu, že jejich cílem má být opět materiální zabezpečení. Implementované formy vzdělávání jsou stavěny také na modelu západních společností. Často z nich vypadává lokální kulturní a historický kontext, nebo bývá zkreslen pozicí nezajímavého pozorovatele ze Západu, který si však svojí pozicí nárokuje právo o tom referovat.

Přestože se sem tam objevují pokusy o prosazení autonomního fungování jednotlivých oblastí, jsou tyto pokusy dále jen převlečenou invazí Západu, neboť probíhají na principu toho, že se západní instituce snaží naučit rozvíjené země mechanismům západního života tak, aby je byly schopny „autonomně“ využívat a ovládat i za nepřítomnosti těchto institucí. Avšak předpokládá se, že daná oblast bude naučené formy činnosti dále využívat ve vztahu k západní ekonomice. Stále zde existuje

problém etnocentricity, kdy jsou hodnoty euro-americké společnosti brány jako nejlepší, a tím pádem nejvhodnější pro všechny ostatní společnosti.

Tomuto faktu nepomáhá ani zmiňovaná rozšiřující se globalizace, s kterou jakoby se hegemonie Západu stala již samozřejmou věcí. Již se neobjevují ani zřetelné pokusy o upozornění na to, že rozvíjené oblasti by měly mít samy možnost volby o svém osudu. Zásah Západu do nevyspělých zemí je brán již za očekávané jednání. Došlo tak k jakémusi otupění v důsledku opakované činnosti, vstup západních institucí mimo jejich území již nikoho nepřekvapí.

V souhrnu je vidět, že koncept rozvoje obsahuje spíše více negativních prvků, než jasných pozitiv, která by hrála v jeho prospěch. Nabízí se tak otázka, zda je špatné pouze jeho zpracování a techniky, které byly určeny jako nejvhodnější k dosažení předsevzatých cílů, nebo celkový koncept rozvoje. A zda je rozvoj vůbec ta hodnota, o kterou by se mělo usilovat. Jak moc se pak připodobňuje Západ k sociálnímu inženýrovi, který si naordinuje vývojovou příčku, jenž se mu jeví jako vhodná, a poté jí pomocí svých metod dosáhne. Zda to není proti samotnému principu vývoje, který je vázaný na časové období, v kterém jsou postupně a přirozeně dolaďovány neslučitelnosti, které v průběhu vznikají.

Podle vizí a technik euro-americké společnosti uplatňovaných na problematiku rozvoje by se v ideálním stavu zdokonalily všechny rozvíjené země na úroveň západní vyspělosti. Mezi rozvinutými zeměmi by pak byly jen slabé rozdíly způsobené časem, který měla daná společnost na osvojení si způsobů a praktik. Tím, že by byly všechny země relativně na stejné vývojové úrovni by však ztratily pozici zrcadla, které je nastavené na odrážení vlastních zaslepených hodnot, ztratily by referenční skupinu, vůči které by se mohly vztahovat. Neměly by toliko podnětů, které je nutí neustále redefinovat sebou nastavené hodnoty a tím by ztratily vlastní potenciál rozvoje.

Tyto rozdíly mezi rozvíjenými zeměmi a euro-americkou společností jsou vlastně urychlujícím prvkem v dynamice rozvoje samotného Západu. Není pochyb o tom, že i v případě, kdy by rozdíly mezi zeměmi byly minimální, docházelo by k dynamické změně a rozvoji. Ale fakt, že existují země, které ještě nedospěly do takové úrovně, nás nutí přemýšlet o způsobech, jakými jsme se do současného stavu dostali my. Tato reflexe v porovnání s ostatními zeměmi umožňuje Západu daleko pestřejší, a tím pádem objektivnější pohled na svůj současný stav.

11. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Beckfield, J. 2007. *Globalization of Nothing*. International Sociology. 2007; 22; 169. [online]. [cit. 25.2.2014]. DOI: 10.1177/026858090702200208.

Coby, S. 1999. *Carr, E.H.* The Encyclopedia of Historians and Historical Writing. Volume 1. Chicago: Fitzroy Dearborn.

Cowen, M., Shenton, R. W. 1996. *Doctrines of Development*. London and New York: Routledge.

Drucker, P. F., 1994. *Věk diskontinuity, Obraz měnící se společnosti*. Praha: Management Press.

Escobar, A. 1992. *Imagining a Post-Development Era? Critical Thought, Development and Social Movements*. Social Text. 31 (32). Third World and Post-Colonial Issues. [online].[cit. 25.2.2014]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/466217>.

Escobar, A. 1995. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton NJ: Princeton University Press.

Esteva, G. 1992. „Development“. in Sachs, W. *The Development Dictionary: a Guide to Knowledge as Power*. London, New York: Zed Books.

Ferguson, J. 1990. *The Anti-Politics Machina: „Development“, Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho*. Cambridge: Cambridge University Press.

Foucault, M. 1986. *The Use of Pleasure*. New York: Pantheon Books.

Giddens, A. 2010. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Grillo, R. D., Stirrat, R. L. 1997. *Discourses of Development*. Library of Congress Cataloging in Publication Data. British Library Cataloguing-in-Publication Data.

Chambers, R. 2004. *Ideas for Development: reflecting forwards*. IDS working paper 238. [online]. [cit. 25.2.2014] Dostupné z: <http://www.ids.ac.uk/download.cfm?file=wp238.pdf>.

Illich, I. 1992. „Needs“ in Sachs, W.. *The Development Dictionary: a Guide to Knowledge as Power*. London, New York: Zed Books.

Kolářová, M. 2007. *Sociální hnutí a globalizace*. Socioweb 7/2007. [online]. [cit. 25.2.2014] Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=302&lst=112>.

Laubscher, M. 2012. *Inflationary economization of development co-operation?*. Current Concerns. No 10. March. [online]. [cit. 25.2.2014] Dostupné z: <http://www.currentconcerns.ch/index.php?id=1632>.

Loper, Ch. 2011. *Critique of the Critique: Post-Development and points of criticism*. Global Politics. [online]. [cit. 25.2.2014] Dostupné z: <http://www.globalpolitics.cz/clanky/critique-of-the-critique-post-development-and-points-of-criticism>.

McMichael, P. 1996. *Development and Social Change, a global perspective*. New York: Pine Forge.

Mejstřík, V. 2006. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Praha: Academia.

Morgan, S. bez roku. *Post-development, Post-modernity, and Deconstructionism: A Practical Program?* [online]. [cit. 25.2.2014] Dostupné z: http://www.academia.edu/2373970/Post-development_Post-modernity_and_Deconstructionism_A_Practical_Program.

Navrátilová, A., 2009. *Diapozitiv rozvoje: trendy v rozvoji rozvoj v trendu?*. Disertační práce. Školitel: Marada. Masarykova Univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra sociologie. [online]. [cit. 25.2.2014] Dostupné z: http://is.muni.cz/th/19016/fss_d/finalni_verze_x.pdf.

Parajuli, P. 1996. *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power by Wolfgang Sachs, Review by: Pramod Parajuli*. *American Ethnologist*, 23 (3). August. [online]. [cit. 25.2.2014] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/646358>.

Paterson, G. T. 1972. *Foreign Aid under Wraps: The Point Four Program*. *The Wisconsin Magazine of History*. 56 (2). (Winter, 1972-1973). [online]. [cit. 24.3.2014] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/4634774>.

Pieterse, J. N. 2001. *After post-development*. *Third World Quarterly*. 21 (2) [online]. [cit. 25.2.2014] Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01436590050004300>.

Pieterse, J. N. 2001. *Development Theory: Deconstructions Reconstructions*. Delhi: Vistaar.

Sachs, W. (1992). 2010. *The Development Dictionary. A Guide to Knowledges as Power*. London, New York: Zed Books.

Stirrat R., L. 1993. *Developing Africa? The Anti-Politics Machine: 'Development', Depoliticization and Bureaucratic Power in Lesotho by James Ferguson; Development in Practice. Review by: R. L. Stirrat*. *African Affairs*, 92. [online]. [cit. 25.2.2014] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/219807>.

Rapley, J. 2004. *Development Studies and Post-development Critique*. *Progress in Development Studies*. 4 (4). [online]. [cit. 28.2.2014] DOI: 10.1191/1464993404ps095pr.

Rahnema, M., Bawtree, V. 1998. *The Post-development Leader*. London: Zed Books.

Truman, S., H. Inaugural Address, 20 January 1949, in *Documents on American Foreign Relations*. 1967. Connecticut: Princeton University Press.

Turner, B., S. 2006. *Development Theory*. The Cambridge Dictionary of Sociology. United Kingdom: Cambridge University Press.

Wagner, P. 1994. *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*. London: Routledge. [online]. [cit. 28.2.2014] Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1423/jaro2012/SOC403/um/Wagner_A_Sociology_of_Modernity__Liberty_and_Discipline.pdf.

Willis, K. 2005. *Theories and Practices of Development*. London: Routledge. [online]. [cit. 28. 3. 2014] Dostupné z: http://www.academia.edu/1039472/Theories_and_Practices_of_Development_Studies.

Ziai. A. 2007. *Exploring Post-development Theory and Practice, Problem and Perspectives*. London; New York: Routledge.

12. RESUMÉ

In this work I tried to introduce the development as one of the instrument of the social change of the 20th century that was not always successful. It is a summary of a progress of developing issues, which has done a lot of damages although it did not intend to do that.

The negative consequences, which were carried by this practice, started to be more valuable than the positive ones. These negative consequences were the main target of critics of the post-development school.

In this work I focused especially on the critical opinion on the development from the view of three authors, who represent the main ideas of the post-development school.

Among them belongs A. Escobar. In his work he describes practices which led to understanding of the development as the discourse.

Then there is J. Ferguson who looks at the development only as a cover to achieve the hidden aims. These hidden aims lead to the strengthening of the domination of the powerful countries in the target area.

The third most important work is the Sachs's Development Dictionary which focused on the bad understandings of steps which should have led to the idea of development.